

INSTITUTUL DE CERCETĂRI JURIDICE ȘI POLITICE

Cu titlu de manuscris

C.Z.U: 316.344.6-056.2/.3(478)(043.3)

MUNTEANU PARASCOVIA

**INCLUZIUNEA SOCIALĂ A PERSOANELOR
CU DIZABILITĂȚI ÎN REPUBLICA MOLDOVA
DIN PERSPECTIVA VALORIZĂRII ROLURILOR SOCIALE**

541.02 – STRUCTURĂ SOCIALĂ, INSTITUȚII ȘI PROCESE SOCIALE

Autoreferatul tezei de doctor în sociologie

CHIȘINĂU, 2018

Teza a fost elaborată în cadrul Centrului de Sociologie și Psihologie Socială

Institutul de Cercetări Juridice și Politice

Conducător științific:

MALCOCI Ludmila, doctor habilitat în sociologie, profesor cercetător.

Consiliul Științific Specializat a fost aprobat de către Consiliul de Conducere al ANACEC prin Decizia nr. 1 din 25.05.2018, în următoarea componență:

1. **BULGARU Maria**, președinte, doctor habilitat în filosofie, profesor universitar, Universitatea de Stat din Moldova.
2. **SPĂTARU Tatiana**, secretar științific, doctor habilitat în sociologie, conferențiar universitar, Institutul de Cercetări Juridice și Politice.
3. **BLAJCO Vladimir**, membru, doctor habilitat în sociologie, conferențiar cercetător, Institutul de Cercetări Juridice și Politice.
4. **GAGAUZ Olga**, membru, doctor habilitat în sociologie, conferențiar cercetător, Institutul Național de Cercetări Economice.
5. **ISAC Oxana**, membru, doctor în sociologie, conferențiar universitar, Universitatea de Stat din Moldova.

Referenți oficiali:

1. **RACU Aurelia**, doctor habilitat în istoria științelor, profesor universitar, Universitatea Pedagogică de Stat "Ion Creangă".
2. **OCERETNII Anastasia**, doctor în sociologie, conferențiar universitar, secretar de stat al Ministerului Sănătății, Muncii și Protecției Sociale.

Susținerea va avea loc la 06 septembrie 2018, ora 14.00 în ședința Consiliului științific specializat D 18. 541.02 - 03 din cadrul Institutului de Cercetări Juridice și Politice, mun. Chișinău, bd. Ștefan cel Mare 1, sala 408.

Teza de doctor și autoreferatul pot fi consultate în Biblioteca Științifică Centrală "A. Lupan" și pe pagina web a ANACEC (www.cnaa.md). Autoreferatul a fost expediat la 25 Iulie 2018.

Secretar științific al Consiliului Științific Specializat,
doctor habilitat în sociologie, conferențiar universitar

SPĂTARU Tatiana

Conducător științific,
doctor habilitat în sociologie, profesor cercetător

MALCOCI Ludmila

Autor

MUNTEANU Parascovia

REPERE CONCEPTUALE ALE CERCETĂRII

Actualitatea temei de cercetare. Incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități constituie un domeniu actual de cercetare, reieșind din faptul că acest grup de populație continuă să fie marginalizat și exclus de la viața societății. Situația dată este determinată de nivelul înalt al discriminării și stigmatizării, oportunităților inegale, barierelor fizice și atitudinale care predomină în societate. Totodată, persoanele cu dizabilități înregistrează cea mai înaltă rată a sărăciei, se confruntă cu lipsuri și dispun de cele mai scăzute venituri comparativ cu populația generală. Sărăcia are un impact direct asupra stării de sănătate, participării și îndeplinirii de către persoanele cu dizabilități a rolurilor sociale, ceea ce determină excluderea și autoexcluderea lor.

La nivel mondial peste un miliard de persoane cu dizabilități sau 15% din populația lumii, inclusiv 80 milioane de persoane din Uniunea Europeană și 182 mii din Republica Moldova, se confruntă cu inechitatea socială și incapacitatea autorităților de a răspunde nevoilor persoanelor cu dizabilități. Actualitatea domeniului de cercetare rezidă și din faptul că politicile de incluziune socială sunt implementate cu greu din cauza lipsei unor date statistice comprehensive cu privire la persoanele cu dizabilități din RM, a lipsei de asigurare a reformelor cu surse financiare necesare și din cauza nivelului redus de informare și conștientizare a problemei de către autoritățile publice centrale și locale, precum și de către instituțiile private, societatea civilă și populația generală.

Descrierea situației în domeniul de cercetare și identificarea problemelor de cercetare.

Domeniul incluziunii sociale a fost investigat de către cercetătorii din Occident: C. Barners [15], S. Nagi [18], M. Oliver [15], T. Siebiers [22], H. Silver [23], care studiază, pe de o parte, aspectele incluziunii sociale a diferitor grupuri sociale cu risc sporit de excluziune, inclusiv persoanele cu dizabilități, iar pe de altă parte – modul în care dizabilitatea și modelele de abordare a dizabilității influențează procesul de incluziune.

La nivelul Uniunii Europene aspectele incluziunii sociale a persoanelor cu dizabilități sunt cercetate de către Platforma europeană a experților din domeniul incluziunii sociale a persoanelor cu dizabilități (M. Priestley, A. Lawson, P. Pinto, L. Waddington, N. Hadad, H. Mollenkopf) [21], care realizează periodic cercetări tematice, analizând, pe de o parte, nivelul de implementare a politicilor de incluziune socială a persoanelor cu dizabilități, iar pe de altă parte, impactul acestor politici asupra calității vieții persoanelor cu dizabilități.

În România incluziunea socială este analizată de către cercetătorii români: L. Manea [7] și F. Moişă [8] din perspectiva indicatorilor elaborați și recomandați de Consiliul Europei, contribuind la monitorizarea continuă a grupurilor cu risc sporit de excluziune socială și la dezvoltarea politicilor sociale orientate pe nevoi și evidență.

În Republica Moldova, D. Vaculovschi [13], M. Vremeș [14] și V. Craevschi-Toartă [13] au studiat inițial procesul incluziunii ca răspuns la situațiile de excluziune socială, iar ulterior au analizat procesul de incluziune a grupurilor defavorizate, inclusiv persoanele cu dizabilități, ca impact al implementării politicilor de dezvoltare a țării.

Unele aspecte ale incluziunii ca dimensiune a politicilor sociale sunt reflectate în cercetările realizate de către M. Bulgaru [1], care analizează incluziunea prin prisma teoriilor participării, îngrijirii și atașamentului. L. Malcoci [4, 5, 6] a studiat fenomenul stigmatizării și discriminării asupra vieții persoanelor cu dizabilități, impactul implementării educației incluzive în Republica Moldova și rolul comunicării cu și despre persoanele cu dizabilități intelectuale. Aspectele psihopedagogice ale incluziunii sociale ale persoanelor cu dizabilități sunt cercetate de către A. Racu [9, 10], care analizează comparativ strategiile tradiționale și moderne în psihopedagogia școlii incluzive și prezintă un șir de recomandări pentru cadrele didactice și manageriale în vederea asigurării educației incluzive. Aspectul psihologic al incluziunii este studiat de I. Racu [11], care recomandă psihologilor din instituțiile de învățământ metode psihodiagnostice ce pot fi utilizate inclusiv în cazul persoanelor cu dizabilități. Dimensiunea medicală a incluziunii sociale în raport cu dizabilitatea reprezintă domeniul investigat de către I. Puiu, care analizează în lucrările sale aspectele intervenției timpurii la copiii cu dizabilități.

Este important de menționat că majoritatea cercetărilor realizate în domeniu sunt centrate pe anumite aspecte ale incluziunii. Nu există însă cercetări sociologice complexe, care să studieze problemele de incluziune socială a persoanelor cu dizabilități din perspectiva valorizării rolurilor sociale în baza opiniilor persoanelor cu dizabilități, prestatorilor de servicii și experților din domeniu. Astfel de cercetări ar contribui la determinarea barierelor de incluziune și evaluarea impactului politicilor implementate în domeniu pentru a înainta recomandări practice de îmbunătățire a sistemului de protecție și asistență socială după principiile incluziunii.

Scopul tezei constă în cercetarea complexă a problemelor și practicilor incluziunii sociale a persoanelor cu dizabilități din Republica Moldova din perspectiva valorizării rolurilor sociale și consolidarea mecanismelor instituționale de dezvoltare, implementare și monitorizare a politicilor de incluziune socială.

Obiectivele cercetării: analiza istoriografiei și bazelor conceptual-teoretice ale incluziunii sociale a persoanelor cu dizabilități; fundamentarea abordărilor conceptuale ale incluziunii sociale și ale dizabilității; determinarea metodologiei pentru cercetarea complexă a problemelor incluziunii sociale a persoanelor cu dizabilități; analiza și îmbunătățirea cadrului legal și normativ în domeniul incluziunii sociale a persoanelor cu dizabilități din perspectiva practicilor internaționale; determinarea profilului socio-demografic al persoanelor cu dizabilități; identificarea barierelor

incluziunii sociale a persoanelor cu dizabilități; analiza și eficientizarea mecanismelor instituționale de dezvoltare și implementare a politicilor de incluziune socială; cercetarea și îmbunătățirea mecanismelor de finanțare a politicilor de incluziune socială a persoanelor cu dizabilități; remodelarea mecanismului de evaluare și monitorizare a politicilor de incluziune socială a persoanelor cu dizabilități.

Obiectul cercetării îl reprezintă incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități din perspectiva valorizării rolurilor sociale.

Subiectul cercetării îl constituie persoanele cu dizabilități din comunitate și din instituțiile rezidențiale.

Ipoteza generală a tezei de doctorat susține că procesul de incluziune socială a persoanelor cu dizabilități depinde de oportunitățile și resursele oferite de societate. Această ipoteză a fost validată în urma cercetărilor realizate.

Metodologia cercetării științifice. Baza teoretico-metodologică a cercetării o constituie teoriile sociologice fundamentale precum: teoria structural-funcțională (A. Comte, E. Durkheim, M. Weber), teoria stigmatizării (E. Goffman), teoria discriminării (E. Durkheim). Destul de importantă pentru această teză este teoria rolurilor sociale valorizante (W. Wolfensberger), care constituie baza teoretico-științifică în fundamentarea conceptului de dizabilitate, determinarea modelului de abordare a dizabilității și identificarea barierelor de incluziune socială prin prisma atribuirii rolurilor sociale valorizante persoanelor cu dizabilități. Totodată, incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități a fost cercetată și din perspectiva teoriilor specifice aplicate în practica asistenței sociale (teoria îngrijirii, teoria atașamentului, teoria participării) descrise de M. Bulgaru și M. Dilion în lucrarea *Concepte fundamentale ale asistenței sociale* [1]. Pentru analiza abordărilor metodologice de cercetare a aspectelor incluziunii sociale a persoanelor cu dizabilități au fost utilizate **metodele științifice** de cercetare: metodele inductive și deductive; metoda analitică, metoda instituțională; sinteza; analiza.

Datele empirice au fost colectate prin aplicarea metodelor de cercetare cantitative și calitative, după cum urmează: ancheta sociologică în bază de chestionar realizată pe un eșantion reprezentativ la nivel național care include 1108 persoane cu dizabilități ce locuiesc în familii; interviul aprofundat realizat cu 59 de persoane cu dizabilități intelectuale și psihosociale din instituțiile rezidențiale; interviul aprofundat cu 20 de experți din domeniul incluziunii sociale; 5 focus-grupuri cu participarea a 43 de reprezentanți ai prestatorilor de servicii din domeniile sănătate, educație, jurisprudență, social și angajare în câmpul muncii; analiza datelor statistice și analiza documentelor.

Noutatea și originalitatea științifică a cercetării constă în fundamentarea științifică a modelului de abordare a dizabilității bazat pe drepturi și roluri sociale valorizante și elaborarea unei metodologii complexe de cercetare a incluziunii sociale a persoanelor cu dizabilități care poate fi aplicată repetat pentru studii comparative și preluată în studierea incluziunii altor grupuri defavorizate. Elementul inovator rezidă în implicarea și participarea persoanelor cu dizabilități, grup vizat la toate etapele de cercetare, iar opiniile persoanelor cu dizabilități constituie baza empirică a recomandărilor elaborate.

Problema științifică importantă soluționată constă în fundamentarea științifică a incluziunii sociale în raport cu dizabilitatea, fapt care a permis determinarea barierelor de incluziune din perspectiva valorizării rolurilor sociale ale persoanelor cu dizabilități în vederea consolidării eficiente a mecanismelor instituționale de dezvoltare, implementare și monitorizare a politicilor de incluziune socială.

Semnificația teoretică a lucrării rezidă în fundamentarea și introducerea în știința și practica Republicii Moldova a conceptului de incluziune socială promovat de UE și a modelului contemporan de abordare a dizabilității bazat pe drepturi și roluri sociale valorizante.

Valoarea aplicativă a lucrării. Conceptele determinate și barierele incluziunii identificate în urma cercetării au fost recomandate și utilizate de autoritățile publice în procesele de elaborare a documentelor de politici în domeniul incluziunii sociale și de pilotare a serviciilor sociale inovatoare dezvoltate la nivel de comunitate în parteneriat cu Asociația Obștească Keystone Moldova. Totodată, rezultatele cercetării au contribuit la eficientizarea și îmbunătățirea mecanismului de finanțare a politicilor de incluziune socială a persoanelor cu dizabilități atât la nivelul bugetului de stat, cât și la nivelul bugetelor unităților administrativ-teritoriale din RM. Materialele cercetării își găsesc aplicabilitate în procesul de stabilire și remodelare a mecanismelor instituționale de evaluare și monitorizare a implementării politicilor în domeniul incluziunii sociale a persoanelor cu dizabilități atât din partea autorităților, cât și din partea societății civile.

Rezultatele științifice principale înaintate spre susținere sunt: propunerea modelului de abordare a dizabilității bazat pe drepturi și roluri sociale valorizante; elaborarea și recomandarea unei metodologii complexe de cercetare sociologică a incluziunii sociale a persoanelor cu dizabilități; determinarea și promovarea aspectelor incluziunii sociale a persoanelor cu dizabilități din perspectiva valorizării rolurilor sociale; propunerea recomandărilor de îmbunătățire a politicilor naționale de incluziune în baza analizei practicilor și standardelor internaționale; consolidarea mecanismelor instituționale eficiente de dezvoltare, implementare și monitorizare a politicilor de incluziune socială în RM.

Implementarea rezultatelor științifice. Principalele rezultate ale cercetării au fost reflectate în 14 lucrări științifice publicate în reviste, culegeri și în studiul sociologic *"Incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități"* [25]. Datele cercetării au fost utilizate în procesul de elaborare a politicilor de incluziune socială la nivel național, își găsesc aplicabilitate în dezvoltarea serviciilor sociale comunitare și în elaborarea cursurilor de instruire continuă pentru asistenții sociali și personalul de suport din cadrul serviciilor sociale.

Aprobarea rezultatelor științifice. Rezultatele cercetării au fost prezentate în cadrul a 12 conferințe științifice și științifico-practice naționale și internaționale. Conținutul tezei a fost analizat și aprobat la ședința Centrului de Sociologie și Psihologie Socială din cadrul Institutului de Cercetări Juridice și Politice și la ședința Seminarului Științific de profil.

Publicații la tema tezei. Rezultatele cercetării realizate sunt prezentate în 14 lucrări științifice cu un volum total de 12.15 c.a.

Volumul și structura tezei. Lucrarea cuprinde: introducere, trei capitole, concluzii generale și recomandări, 150 pagini text de bază, bibliografie cu 214 titluri, 12 anexe, 20 de figuri și 5 tabele. Conținutul tezei cuprinde adnotări în română, rusă, engleză și lista abrevierilor.

Cuvinte-cheie: incluziune socială, excluziune, dizabilitate, modele de abordare a dizabilității, politici de incluziune, bariere ale incluziunii, roluri sociale valorizante, accesibilitate, participare, nediscriminare, metodologie de cercetare, dimensiuni ale incluziunii, mecanisme instituționale.

CONȚINUTUL TEZEI

Teza este constituită din introducere, trei capitole, concluzii generale și recomandări, bibliografie și anexe. În **INTRODUCERE** sunt argumentate actualitatea și importanța temei studiate, sunt formulate scopul și obiectivele cercetării, ipotezele cercetării, noutatea științifică a rezultatelor, problema științifică soluționată, importanța teoretică și valoarea aplicativă a tezei.

Primul capitol al lucrării, **FUNDAMENTE CONCEPTUAL-TEORETICE ȘI METODOLOGICE ALE INCLUZIUNII ȘI DIZABILITĂȚII**, include analiza istoriografiei și a situației în domeniul cercetării, conceptualizarea incluziunii sociale și a dizabilității, precum și analiza metodologiilor existente de cercetare a incluziunii persoanelor cu dizabilități și elaborarea unei metodologii complexe inovative.

În primul subcapitol, **Istoriografia și bazele cercetării conceptual-teoretice ale incluziunii sociale și ale dizabilității**, sunt analizate lucrările realizate de autorii din Occident, cei din Comunitatea Statelor Independente și din Republica Moldova în domeniul incluziunii sociale a persoanelor cu dizabilități. Valoroase pentru această lucrare sunt cercetările efectuate de către H. Silver *"The contexts of social inclusion"* și *"Social exclusion and social solidarity. Three*

paradigms” [23], care analizează evoluția incluziunii pornind de la paradigma solidarității sociale elaborată de E. Durkheim [3] până la paradigma societății bazate pe drepturi sociale, economice și culturale. Potrivit autoarei, evoluția istorică a incluziunii depinde de procesul de democratizare și fenomenul globalizării ce dictează contextul. Un alt cercetător occidental, W. Wolfensberger, analizează fenomenul incluziunii sociale prin prisma teoriei valorizării rolurilor sociale. În viziunea lui, incluziunea este determinată de ritmul normal al vieții, nu este nevoie de crearea condițiilor speciale pentru persoanele cu dizabilități, trebuie doar urmată practica universală a analogului cultural valorizant [24]. Abordarea occidentală a incluziunii sociale se referă la toate grupurile de populație cu risc sporit de excluziune și recomandă autorităților, mediului academic și societății civile măsuri de prevenire și combatere a excluziunii, măsuri de îmbunătățire a politicilor din perspectiva realizării drepturilor sociale, economice și culturale și din perspectiva valorizării rolurilor sociale.

La nivelul Uniunii Europene, anii 2000 constituie momentul de referință pentru introducerea termenului de incluziune socială prin Consiliul European de la Lisabona. În această perioadă se ajunge la un acord între țări cu privire la coordonarea politicilor sociale prin facilitarea accesului la locuri de muncă și resurse, drepturi, bunuri și servicii pentru toată lumea, accentuându-se promovarea participării persoanelor excluse pentru a le oferi dreptul la replică, măsuri anti-excludere în cadrul tuturor politicilor și un angajament activ din partea tuturor cetățenilor de a combate excluziunea [35]. Modelul european de abordare conceptuală a incluziunii sociale este aplicat în cercetările realizate pentru această lucrare atât în studierea problemelor de incluziune ale persoanelor cu dizabilități, cât și în procesul de elaborare a recomandărilor de îmbunătățire a politicilor naționale în baza teoriilor participării și discriminării. Din punct de vedere metodologic, o resursă importantă o constituie cercetările realizate de: M. Priestley, A. Lawson, P. Pinto, L. Waddington, N. Hadad, H. Mollenkopf ș.a. [21]. Dimensiunile incluziunii studiate profund la nivelul Uniunii Europene sunt: accesibilitatea, educația, angajarea în câmpul muncii, traiul independent și viața în comunitate, participarea la viața politică și culturală.

În Federația Rusă, conceptul de incluziune socială a persoanelor cu dizabilități este promovat preponderent de organizațiile societății civile și constituie un subiect cercetat în cadrul a două teze de doctorat în domeniul sociologiei. Natalia Agheeva, în teza sa, a studiat evoluția conceptului de incluziune și a propus introducerea acestuia în circuitul științific și pe agenda politicianilor. Elena Ilicenko a realizat o analiză instituțională a sistemului de protecție socială a persoanelor cu dizabilități. Deși ambele cercetări sunt foarte valoroase din punct de vedere conceptual și metodologic, acestea reflectă parțial aspectele incluziunii și importanța mecanismului instituțional al sistemului de protecție socială a persoanelor cu dizabilități.

În Republica Moldova conceptul de incluziune socială a fost introdus prin intermediul Programului Națiunilor Unite pentru Dezvoltare din Republica Moldova. Analize importante în domeniu au fost realizate de către cercetătorii autohtoni: D. Vaculovschi, M. Vremeș, V. Craevschi-Toartă și A. Toritsyn [13, 14], care au studiat în prima etapă incluziunea ca răspuns al excluziunii, iar în a doua etapă au analizat incluziunea ca impact al politicilor. Pornind de la teoriile specifice ale asistenței sociale, unele aspecte teoretico-metodologice care vizează raportul dintre incluziune socială și dizabilitate în vederea implementării politicilor sociale sunt analizate de M. Bulgaru și M. Dilion în lucrarea *"Concepte fundamentale ale asistenței sociale"* [1]. L. Malcoci a cercetat percepția populației generale față de fenomenul discriminării, inclusiv discriminarea pe criterii de dizabilitate în cadrul studiilor comparative *"Fenomenul discriminării în Republica Moldova: percepțiile populației"*; impactul serviciilor de educație incluzivă este reflectat în studiul sociologic *"Implementarea educației incluzive în Republica Moldova"*, iar importanța serviciilor sociale pentru persoanele cu dizabilități dezvoltate la nivel de comunitate este prezentată în studiul sociologic *"Impactul Programului "Comunitate Incluzivă-Moldova" asupra beneficiarilor (persoane cu dizabilități)"* [4, 5, 6]. Totodată, autoarea a elaborat mai multe ghiduri pentru jurnaliști, pentru autoritățile publice locale și pentru cadrele didactice în vederea implementării politicilor de incluziune și utilizării unui limbaj valorizant. A. Racu a analizat aspectele incluziunii educaționale a tinerilor cu dizabilități în învățământul superior; a elaborat ghiduri de educație incluzivă pentru cadrele didactice, părinți și asistenți sociali [9, 10]. Aspectul psihologic al incluziunii sociale a persoanelor cu dizabilități este analizat de cercetătorul I. Racu în lucrarea sa *"Psihodiagnostica. Teste psihologice"* [11], iar aspectul medical al incluziunii sociale este reflectat în lucrările lui I. Puiu.

În subcapitolul doi, **Abordări conceptuale ale incluziunii sociale și ale dizabilității**, sunt analizate noțiunile utilizate în literatura de specialitate, care definesc incluziunea socială, dizabilitatea și modelele de abordare a dizabilității. Sunt prezentate două abordări ale conceptului de incluziune socială: *incluziunea socială ca răspuns la situațiile de excluziune și incluziunea socială ca proces de măsurare a politicilor sociale*.

În cazul primei abordări, incluziunea socială este analizată în raport cu procesele de coeziune socială, solidaritate socială, integrare socială și valorizare a rolurilor sociale. Această abordare este apropiată mai mult de contextul cultural și politic al unei societăți și reprezintă etapa în care termenul de "incluziune" era folosit mai mult ca o noțiune dihotomică pentru termenul de "excluziune", fără o anumită interpretare conceptuală argumentată științific [31].

În cazul celei de a doua abordări, incluziunea socială se rezumă la analiza politicilor prin prisma participării persoanelor excluse și schimbarea modului de gândire a politicilor sociale prin conturarea unui model social al bunăstării și eradicării sărăciei.

În baza analizei literaturii de specialitate s-a ajuns la concluzia că în procesul de definire a conceptului de incluziune socială este necesar să fie luate în considerare ambele abordări academice. Astfel, conceptul promovat de Uniunea Europeană reprezintă abordarea complexă a incluziunii, înglobând ambele abordări descrise mai sus și este recomandat autorităților, mediului academic și actorilor neguvernamentali. Potrivit acestuia, incluziunea socială este un proces care oferă persoanelor supuse riscului de sărăcie și excluziune socială oportunitățile și resursele necesare, pentru a participa pe deplin la viața economică, socială și culturală a societății, asigurându-le un nivel de viață considerat decent în societatea în care trăiesc.

În Republica Moldova, cercetătorii autohtoni definesc prin incluziune socială un set de măsuri și acțiuni multidimensionale din domeniile protecției sociale, angajării, traiului în comunitate, educației, sănătății, informării și comunicării, mobilității, securității, justiției și culturii, în vederea combaterii excluziunii sociale. Altfel spus, incluziunea socială reprezintă toate măsurile și acțiunile desfășurate cu scopul de a asigura ca toți oamenii să fie capabili să participe în societate, indiferent de originea lor sau de caracteristicile specifice, care pot include: rasa, limba, cultura, sexul, dizabilitatea, statutul social, vârsta, precum și alți factori. Scopul primar al incluziunii sociale este cel de a combate discriminarea și excluziunea socială și, implicit, de a respecta drepturile tuturor persoanelor și grupurilor dintr-o societate, acceptând diversitatea [35]. Această abordare ține mai mult de analiza incluziunii ca răspuns la situațiile de excluziune și mai puțin de studierea incluziunii ca proces de măsurare a impactului politicilor. Pornind de la cele menționate, se recomandă abordarea conceptuală promovată de Uniunea Europeană în cercetarea incluziunii sociale a persoanelor cu dizabilități, deoarece această abordare este una multidimensională și comprehensivă.

Fundamentarea conceptului de dizabilitate s-a conturat în secolul XX atât în cercetările savanților din Occident, cât și în cercetările efectuate în țările Europei de Est și Asiei Centrale. Pentru Republica Moldova definirea și promovarea conceptului de dizabilitate constituie o cerință strictă, rezultată din nevoia eliminării confuziilor asociate cu alte concepte precum: *invaliditate*, *handicap*, *nevoi speciale*. Clarificarea noțiunii de dizabilitate și determinarea modelului de abordare a dizabilității, care necesită a fi introdus și promovat atât în știință, cât și în practică, va asigura un consens între cercetători, autorități publice, persoane cu dizabilități și promotori ai drepturilor lor în procesul de elaborare și implementare a politicilor incluzive din perspectiva dizabilității.

Principalele definiții ale dizabilității sunt descrise în: Clasificarea Internațională a Funcționării, Dizabilității și Sănătății, Convenția ONU privind drepturile persoanelor cu dizabilități și Legea cu privire la incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități.

Clasificarea Internațională a Funcționării, Dizabilității și Sănătății prezintă dizabilitatea ca un termen generic pentru deficiențe, limitări ale activității și restricții de participare, care denotă aspectele negative ale interacțiunii dintre starea de sănătate a persoanei și factorii săi contextuali (personali și de mediu).

Convenția ONU privind drepturile persoanelor cu dizabilități recunoaște că dizabilitatea este un termen în evoluție și că acesta rezultă din interacțiunea dintre persoanele cu deficiențe și barierele de atitudine și de mediu care împiedică participarea lor deplină și efectivă în societate în condiții de egalitate cu ceilalți [2].

În Republica Moldova, Legea cu privire la incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități definește dizabilitatea și "persoana cu dizabilități" în concordanță cu noțiunile menționate supra, potrivit cărora dizabilitatea reprezintă un termen generic pentru afectări/deficiențe, limitări de activitate și restricții de participare, care denotă aspectele negative ale interacțiunii dintre un individ (care are o problemă de sănătate) și factorii contextuali în care se regăsește (factorii de mediu și cei personali). Conform literaturii de specialitate, conceptul de dizabilitate este analizat prin prisma modelelor de abordare a dizabilității: modelul medical; modelul social și modelul bazat pe drepturi [18].

Modelul medical definește dizabilitatea din perspectiva bolii, traumei sau a disfuncțiilor organismului care necesită tratament. În acest model, dizabilitatea este percepută ca problemă a individului, acesta din urmă fiind dependent de ceilalți și având nevoie de tratament adecvat problemei sale. Acest model de abordare a dizabilității este foarte dur criticat în lucrarea *Disability Theories* de T. Siebers, inițiatorul centrului de cercetări în domeniul dizabilității, creat pe lângă Universitatea din Michigan [22]. Potrivit autorului, acest model este considerat unul foarte îngust și caracteristic numai comunității medicale și cercetărilor din acest sector, deoarece dizabilitatea este studiată numai în scopul identificării unor soluții pentru recuperare și tratament, celelalte domenii rămânând neacoperite.

Modelul social de abordare conceptuală a dizabilității a fost introdus în secolul XX de către Saad Z. Nagi [18]. Autorul susține că nu toate persoanele care au o patologie, limite funcționale și deficiențe întâmpină bariere de interacțiune și relaționare în societatea în care trăiesc. Dacă societatea nu creează bariere, aceste persoane nu sunt considerate a fi cu dizabilități, deoarece pot duce o viață plină în egală măsură cu alte categorii de populație, în pofida faptului că au o patologie, limite funcționale sau deficiențe [18, p. 20].

În literatura contemporană, în procesul evolutiv al conceptului de dizabilitate apare un nou model de abordare a dizabilității bazat pe drepturi. Acest model s-a conturat încă în anii 2000-2001, datorită unor curente promovate de uniuni și asociații ale persoanelor cu dizabilități, persoane publice, cercetători care aveau și ei o anumită dizabilitate din Statele Unite ale Americii, Regatul Unit al Marii Britanii, Suedia, Danemarca ș.a.

Cu referire la situația din Republica Moldova, se poate menționa că predomină atât abordarea medicală, cât și cea socială în definirea și percepția dizabilității. Însă după anul 2010, odată cu ratificarea Convenției ONU cu privire la drepturile persoanelor cu dizabilități de către Republica Moldova, a început să fie tot mai des promovat modelul social de abordare a dizabilității, în special de către organizațiile societății civile. În plus, există și unele inițiative de promovare a abordării dizabilității bazate pe drepturi. Pornind de la această idee și în baza analizei modelelor de abordare a dizabilității expuse supra, se propune promovarea *modelului de abordare a dizabilității bazat pe drepturi și roluri sociale valorizante*. Acest model integrează în sine și modelul social, însă este mult mai larg și comprehensiv. Pentru a evidenția partea socială, se face referință la *teoria valorizării rolurilor sociale a lui W. Wolfensberger*, potrivit căreia persoanele cu dizabilități cu roluri sociale valorizante participă la viața societății în egală măsură cu alți membri, reieșind din drepturile acestora [24].

În subcapitolul trei, **Metodologii de cercetare sociologică a incluziunii sociale a persoanelor cu dizabilități**, sunt prezentate metodologiile de cercetare sociologică utilizate de cercetătorii Organizației Mondiale a Sănătății, Uniunii Europene și Republicii Moldova în scopul studierii incluziunii sociale a persoanelor cu dizabilități și este elaborată metodologia proprie de cercetare sociologică aplicată în teza de doctorat. Această metodologie de cercetare este bazată pe o abordare complexă și integrativă a "*conceptului de incluziune socială*" și a "*modelului de abordare a dizabilității bazat pe drepturi și roluri sociale valorizante*", care presupune studierea fenomenului incluziunii sociale din diferite perspective, inclusiv a opiniilor persoanelor cu dizabilități, a prestatorilor de servicii și a experților în domeniu.

Metodologia propusă poate fi utilizată în studii comparative pentru evaluarea impactului incluziunii sociale a persoanelor cu dizabilități și preluată în cercetarea incluziunii altor grupuri cu risc sporit de excluziune. Metodele de cercetare sociologică utilizate la realizarea acestui studiu sunt: analiza datelor statistice, analiza documentară; ancheta sociologică în bază de chestionar; metoda focus-grupului; metoda interviului aprofundat și observația sociologică. Metodele de cercetare sociologică au fost combinate cu metodele științifice de cercetare. În tabelul de mai jos sunt prezentate cercetările realizate în cadrul tezei de doctorat.

Tabelul 1.1. Baza empirică a tezei

Denumirea studiului	Perioada	Metodologia cercetării/ eșantion	Localitatea
<i>"Incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități"</i> (studiu sociologic) În realizarea și publicarea studiului autorul a beneficiat de suport din partea Fundației Soros-Moldova.	Decembrie 2016 – februarie 2017	Cercetarea cantitativă în baza anchetei sociologice include un eșantion de 1108 persoane cu dizabilități. Cercetarea calitativă include: 20 de interviuri cu experți – reprezentanți ai autorităților publice, organizațiilor societății civile, mediului academic, inclusiv persoane cu dizabilități; 5 focus-grupuri cu participarea a 43 de persoane-reprezentanți ai: serviciilor de sănătate; serviciilor sociale; serviciilor de asistență juridică; serviciilor educaționale. Analiza documentelor de politici 2000-2018. Analiza datelor statistice pentru ultimii 10 ani. Organizarea a 5 mese rotunde cu participarea a 84 de persoane-reprezentanți ai autorităților publice, prestatorilor de servicii și persoane cu dizabilități pentru elaborarea participativă a recomandărilor.	Cercetare cantitativă realizată în 92 de localități ale Republicii Moldova. Cercetare calitativă realizată în: Chișinău Soroca, Cahul, Comrat, Edineț, Orhei.
<i>"Survey of institutions for adults with psychosocial and intellectual disabilities. Report of finding from institutional assessments in Moldova"</i> Autorul a participat în calitate de coordonator al echipei naționale de experți în elaborarea studiului realizat de Organizația Mondială a Sănătății.	Iunie – Iulie 2017	Cercetare calitativă realizată în 3 instituții rezidențiale în baza a 59 de interviuri cu persoane cu dizabilități intelectuale și psihosociale și/sau persoane de suport ale acestora și în baza metodei observației.	Bălți, Cocieri, Orhei
<i>"Evaluarea politicilor de finanțare în domeniul incluziunii sociale a persoanelor cu dizabilități"</i> – Studiu de evaluare bazat pe analiza documentelor.	Aprilie – August 2017	Analiza a bugetelor și a rapoartelor de progres din 12 structuri teritoriale de asistență socială pentru anii 2015-2016. Elaborarea recomandărilor metodologice pentru îmbunătățirea procesului de bugetare bazat pe indicatori de progres, rezultat și eficiență.	12 raioane: Anenii Noi, Cantemir, Călărași, Dubăsari, Fălești, Ialoveni, Hâncești, Orhei, Nisporeni, Soroca, Telenești, Ungheni.
<i>"Evaluarea implementării bugetelor pentru educație incluzivă și elaborarea recomandărilor practice"</i> pentru eficientizarea utilizării finanțelor publice în domeniul incluziunii. Studiu de evaluare	2014-2015	Analiza bugetelor planificate și realizate pentru implementarea educației incluzive în trei raioane din Republica Moldova. Elaborarea recomandărilor practice pentru eficientizarea utilizării finanțelor publice în domeniul incluziunii școlare.	6 raioane: Cahul, Basarabeasca, Criuleni, Hâncești, Drochia, Florești.

Sursa: Cercetările autorului

În concluzie, Capitolul 1 al tezei demonstrează că există puține cercetări care reflectă incluziunea socială în raport cu dizabilitatea. Totodată, se constată că studiile realizate evidențiază doar tangențial opinia persoanelor cu dizabilități, reflectând în mare opinia experților formată în baza datelor și rapoartelor emise de autoritățile publice sau de reprezentanții societății civile. Conform metodologiei propuse în această teză se pune accent în special pe studierea problemelor de

incluziune socială în baza opiniilor persoanelor cu dizabilități, grup vizat în cercetare, și elaborarea recomandărilor cu implicarea nemijlocită a acestora.

Capitolul doi al lucrării, **ASPECTE ALE INCLUZIUNII SOCIALE A PERSOANELOR CU DIZABILITĂȚI ÎN REPUBLICA MOLDOVA**, include analiza cadrului legal și normativ în domeniul incluziunii sociale a persoanelor cu dizabilități în contextul legislației internaționale și a politicilor europene; sunt prezentate caracteristicile socio-demografice ale persoanelor cu dizabilități și rezultatele cercetărilor cantitative și calitative realizate în cadrul acestei teze.

În subcapitolul întâi, **Cadrul legal și normativ în domeniul incluziunii sociale a persoanelor cu dizabilități în contextul legislației internaționale**, sunt analizate reglementările naționale în domeniul incluziunii sociale a persoanelor cu dizabilități prin prisma participării acestora la viața politică, socială, economică și culturală. Autorul evidențiază două etape importante în procesul de dezvoltare a cadrului legal și normativ în domeniul incluziunii sociale a persoanelor cu dizabilități în cazul Republicii Moldova, după cum urmează:

Prima etapă cuprinde anii 1990-2008, perioadă în care principalele documente naționale de referință pentru incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități sunt Constituția Republicii Moldova și Legea nr. 547 din 25.12.2003 privind asistența socială, prin care ”statul și societatea civilă se angajează să prevină, să limiteze sau să înlăture efectele temporare sau permanente ale unor evenimente considerate drept riscuri sociale, care pot genera marginalizarea ori excluderea socială a persoanelor și a familiilor aflate în dificultate”[18]. În această perioadă a dominat conceptul de excluziune socială, iar procesul de incluziune era reflectat mai mult prin termenul de ”integrare socială”. Pentru Republica Moldova aceasta a fost o perioadă de trecere de la strategii și politici de combatere a sărăciei la strategii și politici de prevenire și combatere a excluziunii sociale.

A doua etapă cuprinde anii 2008-2018, perioadă în care se conturează conceptul de incluziune socială. La nivelul politicilor sociale, pentru prima dată problema inegalității și a incluziunii sociale a fost abordată la nivel conceptual în cadrul Strategiei Naționale de Dezvoltare pentru anii 2008-2011. Una din prioritățile de bază ale acestui document era ”dezvoltarea resurselor umane, creșterea gradului de ocupare și promovarea incluziunii sociale”. Un alt eveniment important care a impulsionat dezvoltarea cadrului legal și normativ în domeniul incluziunii sociale a fost ratificarea de către Republica Moldova la 09.07.2010 a Convenției ONU privind drepturile persoanelor cu dizabilități. Ratificarea Convenției constituie punctul esențial de trecere de la abordarea politicilor bazată pe prevenirea și combaterea excluziunii la dezvoltarea și promovarea politicilor bazate pe incluziune socială. În vederea implementării Convenției, autoritățile centrale au aprobat Strategia de incluziune socială a persoanelor cu dizabilități (2010-2013), Legea nr. 60 din 30.03.2012 privind incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități, Legea cu privire la serviciile

sociale nr. 123 din 18.06.2010 și Programul național de incluziune socială pentru anii 2017-2022, aprobat prin Hotărârea de Guvern nr. 723 din 08.09.2017.

În urma analizei cadrului legal și normativ al RM în domeniul incluziunii sociale a persoanelor cu dizabilități se poate menționa că autoritățile înregistrează progrese în ceea ce privește racordarea legislației naționale la cea internațională. Acest fapt se datorează în mare parte angajamentului asumat de către autorități prin ratificarea Convenției și aprobarea Acordului de Asociere Moldova – Uniunea Europeană. Cu toate acestea, după cum denotă analiza recomandărilor Comitetului ONU privind drepturile persoanelor cu dizabilități și ale Consiliului Europei, există încă multe aspecte ce țin de cadrul legal și normativ incluziv, care necesită a fi îmbunătățite.

În subcapitolul doi, **Profilul socio-demografic al persoanelor cu dizabilități din Republica Moldova**, este prezentată situația persoanelor cu dizabilități din Republica Moldova în baza datelor statistice oficiale disponibile și a rezultatelor anchetei sociologice realizate în rândul persoanelor cu dizabilități pe un eșantion de 1108 persoane [38]. Conform datelor oferite de Biroul Național de Statistică, ponderea persoanelor cu dizabilități în RM este de 5.1%.

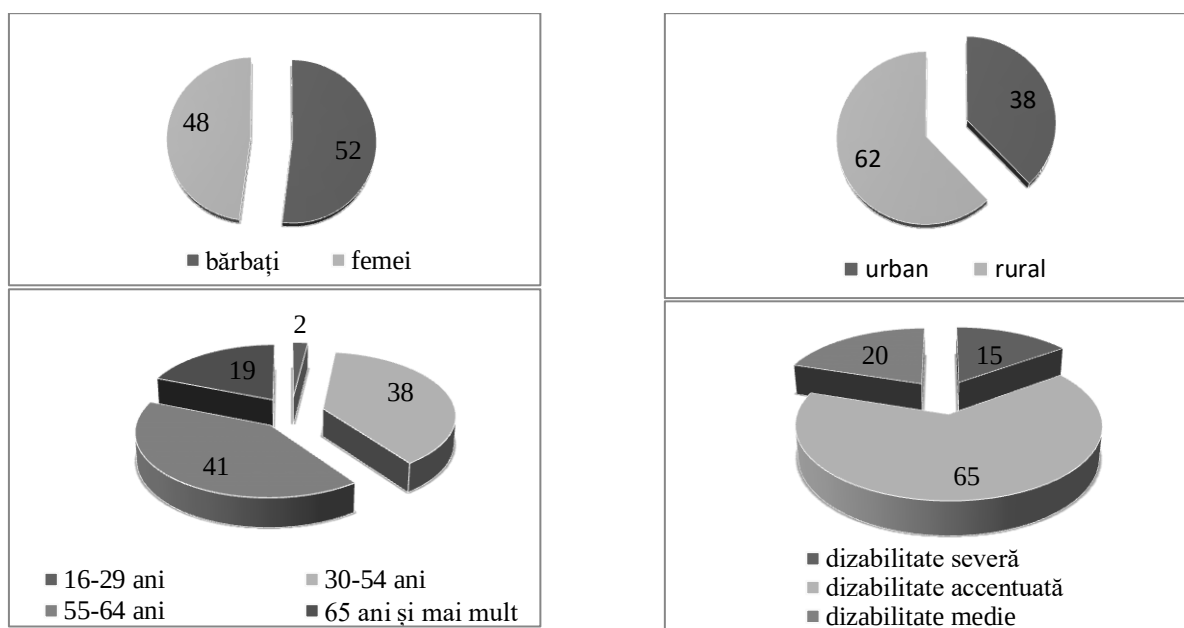

Figura 2.1. Distribuția persoanelor cu dizabilități în funcție de: sexe, mediu, vârstă, grad de severitate a dizabilității %.
Sursa: Raportul cu privire la situația persoanelor cu dizabilități în Republica Moldova disponibil pe www.statistica.md

Analizând profilul persoanelor cu dizabilități, bărbații constituie 52%, iar femeile – 48%; 62% din persoanele cu dizabilități locuiesc în mediul rural și 38% – în mediul urban. În funcție de vârstă, persoanele cu dizabilități se distribuie în felul următor: 16-29 de ani – 2%, 30-54 de ani – 38%, 55-64 de ani – 41%, 65 de ani și mai mult – 19%. În dependență de gradul de dizabilitate, 15% din persoanele cu dizabilități au dizabilități severe, 65% – dizabilități accentuate și 20% – dizabilități medii.

În urma cercetării sociologice realizate, datele statistice oficiale disponibile au fost completate cu un set de indicatori socio-demografici care arată tipurile ponderea persoanelor cu dizabilități în funcție de tipul de dizabilitate, în funcție de ultima instituție de învățământ absolvită și în funcție de statutul ocupațional.

Tabelul 2.1. Indicatorii socio-demografici ai persoanelor cu dizabilități din RM determinați în urma cercetării

Distribuirea persoanelor cu dizabilități în funcție de tipul de dizabilitate:	
Dizabilități fizice	36%
Dizabilități psihosociale	26%
Dizabilități mixte	16%
Dizabilități senzoriale	11%
Dizabilități intelectuale	11%
Distribuirea persoanelor cu dizabilități în funcție de ultima instituție de învățământ absolvită:	
Nu au absolvit nici o instituție de învățământ	4%
Școala primară	5%
Gimnaziu	12%
Școala medie /liceu	26%
Școala specială	5%
Școala profesională	22%
Colegiu	16%
Universitate	10%
Distribuirea persoanelor cu dizabilități care au urmat cel puțin o instituție de învățământ în funcție de sex:	
Femei	56%
Bărbați	44%
Distribuirea persoanelor cu dizabilități care au urmat cel puțin o instituție de învățământ în funcție de mediul rezidențial:	
Mediul rural	61%
Mediul urban	39%
Distribuirea persoanelor cu dizabilități care au urmat cel puțin o instituție de învățământ în funcție de gradul de severitate a dizabilității:	
Dizabilitate medie sau accentuată	78%
Dizabilitate severă	22%
Statutul ocupațional al persoanelor cu dizabilități:	
Nu sunt angajați, dar în trecut au fost	67%
Nu sunt și nici nu au fost angajați vreodată	16%
Sunt angajați oficial	13%
Muncesc neoficial ocazional	3%
Muncesc pe cont propriu	1%
Distribuirea persoanelor angajate în funcție de gradul de severitate a dizabilității:	
Dizabilitate medie	66.5%
Dizabilitate accentuată	50.5%
Dizabilitate severă	14.7%
Domeniile de angajare a persoanelor cu dizabilități care au statut de salariat:	
Administrație publică, învățământ, cultură	29%
Industrie	26%
Sănătate și asistență socială	19%
Agricultură, silvicultură, pescuit	8%

Sursa: Cercetările autorului

Din punctul de vedere al modelului de abordare a dizabilității bazat pe drepturi și roluri sociale valorizante, este necesar ca autoritățile responsabile de colectarea și administrarea datelor statistice să completeze indicatorii socio-demografici de ordin general cu indicatorii recomandați în această lucrare și indicatori colectați periodic prin studii sociologice comparative.

În subcapitolul trei, **Barierile incluziunii sociale a persoanelor cu dizabilități în Republica Moldova**, sunt prezentate principalele rezultate ale cercetării, care identifică barierele persoanelor cu dizabilități în procesul incluziunii. Principalele rezultate ale cercetării nivelului de trai ca un aspect important al incluziunii sociale a persoanelor cu dizabilități arată că veniturile reduse ale persoanelor cu dizabilități cauzează limitarea accesului acestui grup de persoane la diferite bunuri și servicii, în primul rând la cele de primă necesitate: îmbrăcăminte, încălțăminte, produse alimentare, medicamente, apă, încălzire, canalizare. Din aceste considerente, fiecare a doua persoană cu dizabilități chestionată în cadrul cercetării incluziunii sociale a menționat că, în comparație cu anul 2010, viața ei a devenit mai proastă/mult mai proastă, fiecare a treia persoană a menționat că viața ei este la fel și doar fiecare a zecea persoană a spus că viața ei s-a îmbunătățit. În funcție de mediul de reședință, ponderea persoanelor care au menționat că viața lor a devenit mai proastă/mult mai proastă este mai mare în municipii (65%). Această constatare se bazează și pe faptul că în municipii, prețurile pentru utilități au crescut în ultimii cinci ani, pe când veniturile au rămas în mare parte aceleași.

Un alt aspect cercetat al incluziunii este accesul persoanelor cu dizabilități la servicii sociale asigurat prin Legea serviciilor sociale și Programul național de incluziune. Rezultatele cercetării arată că doar 23% dintre respondenți-persoane cu dizabilități au menționat că la nivel de comunitate și raion sunt mai multe servicii sociale pentru persoane cu dizabilități, comparativ cu anul 2010, 63% dintre respondenți au menționat că nu simt nicio diferență, iar 14% nu au putut să se pronunțe. Analiza sistemului de servicii dezvoltate de autoritățile publice locale a scos în evidență că sunt unități administrativ-teritoriale care nu dispun de niciun tip de servicii sociale specializate, nu au resurse financiare publice bugetate și nici capacități de accesare a fondurilor externe în scopul dezvoltării serviciilor. În aceste comunități, persoanele cu dizabilități au acces doar la serviciile prestate de asistentul social comunitar. Fiecare a treia persoană cu dizabilitate care a fost chestionată în cadrul cercetării consideră că lipsa de servicii sociale constituie unul din motivele de bază care determină persoanele cu dizabilități să se simtă izolate de comunitate [25, p. 40-41]. Constatarea dată este contrazisă de opiniile experților și ale prestatorilor de servicii, care consideră că față de anul 2010 *”accesul persoanelor cu dizabilități la servicii sociale, inclusiv de suport, s-a îmbunătățit. Se atestă o evoluție în dezvoltarea serviciilor de asistență socială comunitară, asistență personală, echipe mobile, servicii de plasament familial pentru adulți. În ultimii ani s-au dezvoltat unele servicii de alternativă la nivel comunitar, care au asigurat începutul reformelor sistemului rezidențial de îngrijire a persoanelor cu dizabilități prin dezinstituționalizarea lor și reintegrarea în societate”* [IA5]. Astfel, în urma cercetării realizate se poate menționa că majoritatea serviciilor sociale comunitare pentru persoanele cu dizabilități sunt dezvoltate de autoritățile locale în colaborare cu

Asociația Obștească Keystone Moldova din sursele financiare ale donatorilor. În aceste condiții apar câteva riscuri esențiale: (a) în raioanele în care administrația publică locală este mai reticentă față de colaborarea cu organizațiile neguvernamentale în vederea dezvoltării serviciilor, persoanele cu dizabilități sunt practic lipsite de posibilitatea de a accesa servicii conform nevoilor lor; (b) în raioanele în care sunt dezvoltate mai multe servicii, odată cu schimbarea conducerii raionului și a priorităților acesteia, durabilitatea funcționării unor servicii sociale poate fi expusă riscurilor.

Rezultatele interviurilor realizate cu persoanele cu dizabilități intelectuale și psihosociale din instituțiile rezidențiale au scos în evidență că persoanele din sistemul rezidențial întâmpină dificultăți mai mari în procesul de incluziune. Primul grup de probleme enunțate de persoanele din instituție ține de: amplasarea geografică a instituției care nu este în comunitate, regimul foarte strict de ieșire de pe teritoriul instituției, lipsa condițiilor adecvate: *”Aceste instituții sunt un fel de închisori pentru noi. Toată viața noastră ține de această societate mică de persoane cu dizabilități. Dacă nimerești în această instituție, peste o perioadă de timp te comporți și tu ca toți ceilalți, deoarece trebuie să supraviețuiești”* [IIR]. Al doilea grup de probleme ține de implementarea în mică măsură a standardelor de calitate în vederea asigurării dreptului la condiții adecvate de trai și asigurării dreptului la viață independentă și trai în comunitate. Potrivit opiniilor persoanelor cu dizabilități intelectuale, instituțiile rezidențiale unde sunt plasate dispun în mică măsură de condiții fizice și igienice. Condițiile de dormit sunt foarte rele și nu respectă deloc dreptul la intimitate. Rezultatele interviurilor arată că standardele cu privire la alimentație calitativă, apă potabilă, haine, lucruri persoanele în funcție de nevoi și preferințe, accesul persoanelor la viața în comunitate la fel nu sunt deloc respectate în instituțiile rezidențiale. În mică măsură instituția oferă un mediu primitor, confortabil și stimulant care conduce la participarea și interacțiunea activă a persoanelor cu dizabilități.

În mediul rezidențial dreptul la viață independentă și trai în comunitate a persoanelor cu dizabilități este respectat în mică măsură, deoarece instituția rezidențială nu acordă suport în tranziția de la sistemul rezidențial la viața în comunitate; persoanele cu dizabilități din instituția rezidențială nu pot accesa servicii de educație și angajare și nu participă la viața politică, culturală, socială și religioasă înafara instituției [39].

Educația incluzivă constituie o altă dimensiune a incluziunii sociale a persoanelor cu dizabilități asigurată prin Programul național de dezvoltare a educației incluzive, în baza căruia au fost dezvoltate structuri și servicii de suport, cum ar fi Centrul republican de asistență psihopedagogică, serviciile de asistență psihopedagogică, centrele de resurse pentru educație incluzivă și cadrele didactice de sprijin. Conform cercetării sociologice realizate pentru această teză, circa 96% din persoanele cu dizabilități chestionate au învățat la cel puțin o instituție de învățământ și

doar 4% nu au urmat niciun fel de școală. Nivelul de educație al persoanelor cu dizabilități și oportunitățile de accesare a serviciilor educaționale depind în mare măsură și de gradul de severitate a dizabilității și tipul de dizabilitate. Astfel, 78% dintre persoanele care au urmat cel puțin o instituție de învățământ absolvită au un grad mediu sau accentuat de dizabilitate, iar 22% au grad sever de dizabilitate [25, p. 34-35]. În pofida progreselor în domeniul implementării educației incluzive în RM, există încă multe bariere care trebuie depășite, și anume: accesibilitatea fizică limitată a instituțiilor de învățământ, numărul redus de cadre didactice de sprijin și nevoile educaționale mari ale copiilor cu dizabilități, cunoștințe reduse ale pedagogilor în domeniul dizabilității și incluziunii educaționale și nevoi mari de instruire, implicarea redusă a părinților copiilor cu dizabilități în procesul de învățământ, nivelul mare de discriminare a copiilor cu dizabilități în instituțiile educaționale etc. Evaluarea utilizării de către autoritățile publice locale a resurselor financiare alocate serviciilor pentru educație incluzivă a scos în evidență faptul că la nivelul unităților administrativ-teritoriale sunt lacune în implementarea bugetelor destinate serviciilor de educație incluzivă din considerentul că nu există un concept unic de planificare și utilizare a resurselor financiare pentru educație incluzivă [32].

Rezultatele cercetării cu privire la accesul persoanelor cu dizabilități la servicii de sănătate denotă că serviciile de asistență medicală primară, specializată și spitalicească nu sunt oferite pe deplin persoanelor cu dizabilități. Una dintre provocările majore se referă la gradul redus al accesibilității serviciilor de sănătate determinat de lipsa adaptării infrastructurii instituțiilor medicale, în special, în mediul rural, la nevoile persoanelor cu dizabilități fizice și senzoriale și de nivelul înalt de sărăcie al acestor persoane. În situațiile legate de planificarea familiei, echipamentul medical nu este accesibil femeilor cu dizabilități fizice. O altă provocare ține de nivelul de pregătire a lucrătorilor medicali în scopul oferirii serviciilor pe principii de egalitate și nediscriminare [25, p. 36-37]. În opinia experților și a prestatorilor de servicii o problemă care afectează accesul la servicii de sănătate a persoanelor cu dizabilități este comunicarea inefficientă între medicina primară, spitale și centrele de sănătate mintală, fapt ce conduce la incoerența asistenței medicale oferite persoanelor cu epilepsie sau boli mintale. Această problemă este agravată de ineficiența sistemului de eliberare a medicamentelor compensate. Sistemul actual de eliberare a medicamentelor compensate este unul anevoios și pentru unele maladii inefficient. În situații de urgență, persoanele cu dizabilități, în special din comunitățile rurale, unde medicul de familie vine o dată sau de două ori pe săptămână, practic nu au acces deloc la medicamente compensate.

Cercetarea a scos în evidență că accesul persoanelor cu dizabilități la servicii juridice este foarte scăzut: 95% din persoanele cu dizabilități nu s-au adresat niciodată la procuratură, judecătore, Avocatul Poporului sau la vreo organizație nonguvernamentală specializată în prestarea serviciilor

juridice, deși au avut unele probleme de soluționat. Fiecare a patra persoană chestionată a menționat că a solicitat suport juridic la primărie, 12% la poliție, 5% la judecătorie, 4% la procuratură, 2% la Avocatul Poporului și 1% la Consiliul pentru prevenirea și combaterea discriminării și alte organizații ale societății civile din domeniu [25, p. 43-44].

Analiza participării persoanelor cu dizabilități la piața muncii a scos în evidență posibilitățile limitate ale acestora de a se angaja în câmpul muncii din următoarele considerente: racordarea inefficientă dintre sistemul educațional și cerințele pieței muncii, nivelul redus de informare al persoanelor cu dizabilități despre dreptul lor la muncă și posibilitatea de a obține un venit suplimentar; stima de sine și motivația scăzută a persoanelor cu dizabilități cauzate de unele insuccese/dezamăgiri sau de dominanța unei percepții negative cu privire la aptitudinile și abilitățile de care dispun și raportarea acestora la meseriile pe care ar putea să le profeseze; oportunități reduse de educație vocațională pentru persoanele cu deficiențe senzoriale, intelectuale și locomotorii, pe de o parte, și lipsa dorinței persoanelor cu dizabilități de a învăța o profesie neavând asigurat un loc de muncă, pe de altă parte [25]. În contextul îmbătrânirii populației și sporirii migrației în rândul populației tinere din Republica Moldova, valorificarea potențialul uman în rândul persoanelor cu dizabilități cu vârstă aptă de muncă va constitui o prioritate pentru autorități atât în scopul îmbunătățirii nivelului de trai prin obținerea veniturilor suplimentare, cât și în scopul avansării incluziunii sociale a persoanelor cu dizabilități, atribuindu-le roluri sociale valorizante de ”angajat”, ”salariat”, ”coleg (ă) de muncă”. Totodată, proiectele-pilot și experiențele pozitive ale diferitor organizații ale societății civile în angajarea persoanelor cu dizabilități fizice și intelectuale și dezvoltarea unor servicii de suport pentru persoanele cu dizabilități la locul de muncă constituie exemple de bună practică [25], care pot fi comparate cu experiențele UE din domeniu.

În concluzie, Capitolul II al tezei arată neajunsurilor cadrului legal și normativ al incluziunii sociale din Republica Moldova în raport cu politicile europene și cadrul legislativ internațional. Totodată, a fost determinat profilul socio-demografic al persoanelor cu dizabilități din țara noastră și identificate problemele cu care se confruntă persoanele cu dizabilități în procesul de incluziune socială la diferite nivele. Analiza problemelor identificate în urma cercetării opiniilor persoanelor cu dizabilități, ale prestatorilor de servicii și ale experților au contribuit la eficientizarea mecanismelor instituționale de elaborare, implementare și evaluare a politicilor de incluziune socială.

În capitolul trei al lucrării, **MECANISME DE IMPLEMENTARE, EVALUARE ȘI MONITORIZARE A POLITICILOR DE INCLUZIUNE SOCIALĂ A PERSOANELOR CU DIZABILITĂȚI**, sunt descrise structurile instituționale responsabile de domeniul incluziunii sociale a persoanelor cu dizabilități din Republica Moldova. Totodată, este analizată funcționalitatea mecanismelor existente, cooperarea dintre ele și sunt identificate problemele sistemice care afectează

impactul politicilor de incluziune socială asupra calității vieții persoanelor cu dizabilități și sunt elaborate recomandări de eficientizare a sistemului.

În subcapitolul **Cadrul instituțional de dezvoltare și implementare a politicilor de incluziune socială a persoanelor cu dizabilități din Republica Moldova** sunt analizate competențele și obligațiile autorităților și instituțiilor naționale responsabile de dezvoltarea și implementarea politicilor la diferite nivele, sunt identificate problemele de relaționare dintre autoritățile centrale și cele locale și sunt prezentate reformele necesare a fi implementate la nivelul instituțiilor naționale în scopul avansării procesului de incluziune socială a persoanelor cu dizabilități. Astfel, principalele instituții implicate în procesul de dezvoltare și implementare a politicilor de incluziune socială sunt: (a) *Consiliul național pentru drepturile persoanelor cu dizabilități* în calitate de organ colegial consultativ în cadrul Guvernului, care este abilitat cu promovarea politicii de stat în domeniul dizabilității, precum și cu monitorizarea implementării Convenției. Conform analizei proceselor-verbale de desfășurare a ședințelor Consiliului în perioada 2015-2017, Consiliul și-a atribuit mai mult rolul de monitorizare decât cel de coordonare a politicilor pe care urma să-l exercite potrivit prevederilor Convenției; (b) *Ministerul Sănătății, Muncii și Protecției Sociale* – organul central de specialitate al administrației publice abilitat să elaboreze, promoveze și realizeze politica statului în domeniul incluziunii sociale a persoanelor cu dizabilități, precum și să asigure coordonarea și evaluarea funcționalității altor instituții subordonate cu responsabilități în vederea asigurării incluziunii sociale. Printre aceste instituții se numără: *Consiliul Național de Determinare a Dizabilității și Capacității de Muncă; Centrul Republican Experimental Protezare, Ortopedie și Reabilitare; Agenția Națională de Asistență Socială.*

La nivel local, mecanismul instituțional de implementare a Convenției îl reprezintă *autoritățile publice locale de nivelul I și II*. Implementarea eficientă a politicilor de incluziune socială se bazează pe colaborarea strânsă dintre autoritățile administrației publice centrale și autoritățile publice locale. În acest context, autoritățile publice locale sunt delegate să implementeze la nivel local politicile naționale de incluziune socială. Gradul de implementare a politicilor este evaluat anual de către autoritățile centrale, iar rezultatele analizei sunt utilizate pentru revizuirea și/sau ajustarea ulterioară a politicilor de incluziune în contextul asigurării drepturilor persoanelor cu dizabilități.

Rezultatele cercetării denotă că implementarea politicilor de incluziune rămâne deseori la nivelul documentelor de politici, nu și la nivel practic. Din lipsa unui mecanism de coordonare a politicilor atât la nivel național, cât și la nivel local, responsabilitățile autorităților publice de implementare a politicilor de incluziune sunt transferate *Structurilor teritoriale de asistență socială*. Însă Structurile teritoriale de asistență socială, pornind de la responsabilitățile atribuite, asigură numai

implementarea măsurilor de incluziune ce țin de protecție și asistență socială. Celelalte măsuri aferente domeniului sănătății, educației, accesibilității, participării, angajării în câmpul muncii rămân neacoperite. Din aceste considerente măsurile multidimensionale incluse în Programul național de incluziune riscă să nu fie implementate la nivel local.

În subcapitolul doi, **Mecanisme de finanțare a politicilor de incluziune socială a persoanelor cu dizabilități din Republica Moldova**, se descriu problemele funcționalității mecanismului de finanțare, care s-au accentuat odată cu modificarea Legii cu privire la finanțele publice locale intrată în vigoare începând cu 01 ianuarie 2015, modificare care nu a ținut cont de delimitarea competențelor și funcțiilor între autoritățile centrale și locale în scopul implementării politicilor. Principala problemă identificată constă în faptul că autoritățile publice locale au competențe și responsabilități de implementare a politicilor de incluziune socială, însă nu există un mecanism de finanțare a acestor politici.

Întregul mecanism de finanțare a politicilor de incluziune socială trebuie să pornească de la modelul de abordare a dizabilității bazat pe drepturi și roluri sociale valorizante și să țină cont de recomandările experților în domeniu.

În subcapitolul trei, **Evaluarea și monitorizarea politicilor de incluziune socială a persoanelor cu dizabilități**, sunt analizate mecanismele de evaluare și monitorizare a politicilor de incluziune socială prin prisma implementării Convenției și rolul Guvernului, Oficiului Avocatul Poporului și organizațiilor societății civile în procesul de evaluare și monitorizare. Totodată, este explicată procedura de raportare, susținută și facilitată de către Oficiul Înaltului Comisar pentru Drepturile Omului din Moldova.

Evaluarea și monitorizarea politicilor de incluziune socială a persoanelor cu dizabilități prin intermediul Comitetului ONU sunt realizate în conformitate cu Articolul 35 al Convenției, potrivit căruia Guvernul Republicii Moldova a prezentat Comitetului ONU responsabil de protecția drepturilor persoanelor cu dizabilități de la Geneva, în anul 2012, primul raport inițial cu privire la implementarea Convenției. Analiza procedurilor de evaluare și monitorizare aplicate de către Comitetul ONU în raport cu Guvernul Republicii Moldova relevă importanța și impactul acestui mecanism de evaluare și monitorizare asupra politicilor de incluziune socială.

Evaluarea și monitorizarea politicilor de incluziune socială a persoanelor cu dizabilități prin intermediul organizațiilor societății civile include: rapoartele de alternativă ale organizațiilor societății civile pentru raportul inițial prezentat de stat Comitetului ONU și analizele sectoriale sau cercetările sociologice care scot în evidență progresul politicilor și impactul acestora asupra persoanelor cu dizabilități. În ceea ce privește rapoartele alternative, am constatat că organizațiile societății civile au prezentat în total 3 rapoarte alternative.

Oficiul Avocatului Poporului reprezintă o instituție similară institutelor europene și internaționale ale ombudsmanilor și este autoritatea care favorizează echilibrul între autoritățile publice și societate, îndeplinind și funcția de monitorizare a drepturilor. Rezultatele cercetării arată că oficiul Avocatului Poporului reprezintă o instituție cu credibilitate mică în rândul persoanelor cu dizabilități și cu autoritate scăzută în rândul instituțiilor de stat responsabile de implementarea politicilor de incluziune socială. Oficiul Avocatului Poporului are capacități limitate în realizarea funcțiilor sale de evaluare și monitorizare a politicilor de incluziune socială prin prisma implementării Convenției, cu atât mai mult această instituție declarată independentă, dar influențată politic nu poate reprezenta mecanismul independent de monitorizare a implementării Convenției.

Concluzionând, Capitolul III al tezei elucidează neajunsurile funcționale ale sistemului instituțional de dezvoltare, implementare și evaluare a politicilor de incluziune socială. În baza analizei realizate și în rezultatul cercetării opiniilor persoanelor cu dizabilități sunt propuse recomandări de îmbunătățire a mecanismului instituțional prin asigurarea accesibilității, participării și nediscriminării pe criteriu de dizabilitate.

CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI

1. În urma cercetării realizate în cadrul acestei teze de doctorat au fost validate atât **ipoteza generală**, cât și ipotezele de lucru. Ipoteza generală, potrivit căreia *procesul de incluziune socială a persoanelor cu dizabilități depinde de oportunitățile și resursele oferite de societate*, este validată de rezultatele cercetării, care arată că persoanele cu dizabilități care au absolvit cel puțin o școală profesională sunt membri ai organizațiilor societății civile sau ai unor grupuri de inițiativă și care locuiesc în mediul urban sau rural, dispun de servicii comunitare și o infrastructură bună a drumurilor au mult mai multe șanse de a participa la viața comunității comparativ cu persoanele care nu au aceste oportunități și resurse la nivel de comunitate.

2. Ipoteza de lucru, potrivit căreia *implementarea politicilor de incluziune socială este influențată de modelul de abordare a dizabilității*, este confirmată prin rezultatele cercetării care arată că modelul social de abordare a dizabilității bazat pe drepturi este introdus în documentele de politici după ratificarea Convenției, la nivel practic însă atât funcționarii publici, prestatorii de servicii, unele instituții media, cât și populația generală percep persoanele cu dizabilități după modelul de abordare medicală a dizabilității. De aceeași părere sunt și persoanele cu dizabilități care au participat în cercetare. Rezultatele cercetării arată că 47% dintre persoanele cu dizabilități-respondenți consideră că sunt percepute *cu milă* de membrii comunității, comparativ cu 31% care cred că sunt percepute *ca oricare altă persoană*. Asocierea dizabilității cu mila este fundamentată de modelul medical de abordare a dizabilității. Această abordare medicală și caritabilă stagnează procesul de implementare a politicilor de incluziune. Elaborarea modelului de abordare a dizabilității bazat pe drepturi și roluri

sociale valorizante a permis studierea multidimensională a problemelor incluziunii sociale cu care se confruntă persoanele cu dizabilități din RM. Iar promovarea modelului de abordare a dizabilității bazat pe drepturi și roluri sociale valorizante accentuează substituirea noțiunilor de "invaliditate", "handicap", "nevoi speciale" cu noțiunea de "dizabilitate" atât în literatura de specialitate, cât și în documentele de politici [34].

3. Rezultatele cercetării arată că ipoteza de lucru, potrivit căreia *gospodăriile unde cel puțin un membru de familie este cu dizabilitate au un nivel de trai mai scăzut comparativ cu gospodăriile fără persoane cu dizabilități*, a fost validată prin analiza rezultatelor Cercetării Bugetelor Gospodăriilor Casnice, care arată că gospodăriile care au în componență persoane cu dizabilități dispun de apeduct în interiorul locuinței în proporție de 60.2% comparativ cu 65.1% în cazul gospodăriilor fără persoane cu dizabilități, iar grupul sanitar în interiorul locuinței este disponibil pentru 33.2% din gospodării comparativ cu 44.5%. Ponderea gospodăriilor cu membri persoane cu dizabilități care dispun de calculator este 38.6%, acces la internet – 36.9%, comparativ cu ponderea gospodăriilor fără persoane cu dizabilități care au calculator – 47% și acces la internet – 44.3%. Pornind de la aceste date, cercetarea arată că una din barierele incluziunii sociale cu care se confruntă persoanele cu dizabilități din RM este nivelul scăzut de trai, cauzat de nerespectarea principiului general al accesibilității și participarea foarte scăzută.

4. Dezvoltarea și implementarea politicilor de incluziune socială a persoanelor cu dizabilități depinde foarte mult de funcționalitatea a patru mecanisme instituționale de dezvoltare, implementare, finanțare, evaluare și monitorizare a politicilor. Pentru a consolida mecanismul instituțional, este necesară avansarea nivelului de implementare a politicilor de incluziune prin încurajarea participării persoanelor cu dizabilități la toate nivelele. Ipoteza de lucru, potrivit căreia *problemele de incluziune socială a persoanelor cu dizabilități rezultă din accesul limitat la servicii sociale, educaționale, de sănătate, de asistență juridică și de angajare*, este, de asemenea, validată. Cercetarea a scos în evidență faptul că persoanele cu dizabilități participă foarte rar sau nu participă deloc la viața comunitară. Astfel, fiecare a doua persoană chestionată a menționat că nu participă deloc la evenimente comunitare. Mai bine de 2/3 din persoanele cu dizabilități nu merg niciodată în localuri publice (pizzerii, cafenele, restaurante); nu frecventează bibliotecile, casele de cultură, stadionul, școala din comunitate. Locurile cele mai frecventate de către persoanele cu dizabilități sunt oficiul medicilor de familie (62% au menționat că îl frecventează cel puțin o dată în lună), magazinul/barul (60% merg cel puțin o dată în săptămână), primăria (24% merg cel puțin o dată în lună) și biserica (40% merg cel puțin o dată în lună) [25].

5. Cercetarea practicilor și experiențelor pozitive a scos în evidență faptul că acele comunități unde societatea civilă este activă sunt mai incluzive și mai deschise spre colaborare, în vederea

implicării și consultării opiniilor persoanelor cu dizabilități în procesul decizional. De asemenea, rezultatele cercetărilor efectuate arată că discriminarea femeilor cu dizabilități este una dublă, legată de stereotipurile ce persistă în societate privind dizabilitatea și rolul femeii în viața comunității. Statul generează discriminarea indirectă a femeilor cu dizabilități prin politica în domeniul incluziunii sociale a persoanelor ce țin de gen și vârstă.

În scopul soluționării problemelor de incluziune socială cu care se confruntă persoanele cu dizabilități, inclusiv femeile și copiii, ținând cont de rezultatele cercetării, sunt propuse autorităților **un șir de recomandări** clasificate în funcție de aspectele incluziunii:

1. Îmbunătățirea politicilor de incluziune socială a persoanelor cu dizabilități prin crearea unui mecanism eficient de colectare și administrare a datelor statistice cu privire la persoanele cu dizabilități dezagregate, consolidarea colaborării dintre autoritățile publice, mediul academic, organizațiile societății civile în scopul realizării cercetărilor periodice; remodelarea mecanismului de evaluare și monitorizare a implementării politicilor de incluziune în baza setului de indicatori aprobați de Guvern pentru implementarea Convenției ONU [25].

2. Îmbunătățirea mecanismului instituțional de dezvoltare, implementare și evaluare a politicilor de incluziune socială prin: remodelarea sistemului existent de coordonare a politicilor în funcție de revizuirea modalității de calcul și acordarea prestațiilor și alocațiilor sociale; delimitarea prestațiilor bănești care pot fi considerate surse de venit de alocațiile sociale acordate pentru îngrijire, însoțire sau supraveghere și compensațiile alocate pentru transport; implementarea reformei de determinare a dizabilității și capacității de muncă din perspectiva modelului de abordare a dizabilității bazat pe drepturi și roluri sociale valorizante.

3. Sporirea accesului persoanelor cu dizabilități la educație, inclusiv vocațională prin: dezvoltarea serviciilor de suport în instituțiile de învățământ general, secundar profesional, mediu de specialitate și superior pentru sporirea accesului la studii al persoanelor cu dizabilități; dezvoltarea programelor de instruire continuă, inclusiv la distanță pentru persoanele adulte cu dizabilități; crearea unui sistem care ar permite identificarea, validarea și certificarea competențelor profesionale ale persoanelor cu dizabilități în baza testării abilităților, fără a pune accent pe recunoașterea calificărilor academice [25, p. 36].

4. Sporirea accesului persoanelor cu dizabilități la servicii de sănătate prin: includerea în pachetul de servicii medicale oferite de către CNAM a unor servicii medicale specializate (consultații medic neurolog, cardiolog, psihiatru, ortoped etc.) la domiciliu pentru persoanele cu dizabilități severe de mobilitate; elaborarea și implementarea unui mecanism eficient de comunicare, transmitere a datelor cu caracter personal și referire a cazurilor între instituțiile de sănătate primare, spitale și

centrele de sănătate mintală; asigurarea accesibilității infrastructurii medicale și materialelor informaționale pentru persoanele cu dizabilități [25, p. 40].

5. Asigurarea dreptului persoanelor cu dizabilități la servicii sociale prin: dezvoltarea politicilor publice în domeniul dizabilității în baza evidențelor și evaluării impactului social; reevaluarea sistemului de servicii sociale existente și remodelarea lor în funcție de nevoile actuale ale persoanelor cu dizabilități; dezvoltarea serviciilor sociale comunitare pentru înlocuirea sistemului rezidențial de îngrijire; revizuirea mecanismului de salarizare în domeniul social în funcție de nivelul de instruire și calificare a personalului angajat [39].

6. Sporirea accesului persoanelor cu dizabilități la justiție prin modificarea modalității de acordare a serviciilor de către Consiliul național de asistență juridică garantată de stat în cadrul oficiilor teritoriale; revizuirea numărului de avocați în funcție de necesitățile reale de servicii de asistență juridică a persoanelor cu dizabilități și capacitatea acestora din perspectiva drepturilor și valorizării rolului social al persoanelor cu dizabilități; crearea condițiilor de accesibilitate fizică și informațională în instituțiile de drept, instituțiile penitenciare și în oficiile organizațiilor societății civile care prestează servicii de asistență juridică [25, p. 46].

7. Sporirea ratei de angajare în câmpul muncii a persoanelor cu dizabilități prin: consolidarea măsurilor active de stimulare a ocupării forței de muncă prestate de structurile teritoriale de ocupare a forței de muncă; prevenirea discriminării femeilor cu dizabilități la angajare; elaborarea, aprobarea și implementarea unui mecanism de creare, rezervare și menținere a locurilor de muncă pentru persoanele cu dizabilități în conformitate cu prevederile Legii incluziunii sociale, inclusiv pentru femeile cu dizabilități care au copii în îngrijire; elaborarea mecanismelor de stimulare și subvenționare a angajatorilor [25, p. 52-53].

8. Promovarea imaginii pozitive și a rolurilor sociale valorizante ale persoanelor cu dizabilități în mass-media prin: elaborarea și implementarea unor cursuri de instruire pentru jurnaliști în ceea ce privește incluziunea valorizantă a persoanelor cu dizabilități în diferite medii sociale; includerea unui ciclu de emisiuni în mass-media publică în vederea promovării practicilor pozitive de incluziune socială a persoanelor cu dizabilități din Republica Moldova; elaborarea și implementarea unor mecanisme eficiente de motivare a instituțiilor media pentru promovarea imaginii pozitive și a rolurilor sociale valorizante ale persoanelor cu dizabilități.

9. Promovarea modelului de abordare a dizabilității bazat pe drepturi și roluri sociale valorizante atât în documentele de politici, literatura de specialitate, suporturilor de curs, cât și în comunicarea cu și despre persoanele cu dizabilități, ceea ce va accentua substituirea noțiunilor de "invaliditate", "handicap", "nevoi speciale" care creează confuzii și impedimente în procesul de promovare a unei societăți incluzive.

BIBLIOGRAFIE

Literatura în limba română:

1. Bulgaru M., Dilion M. Concepte fundamentale ale asistenței sociale. Chișinău: USM, 2000. 316 p.
2. Convenția ONU privind drepturile persoanelor cu dizabilități ratificată de Parlamentul Republicii Moldova prin Legea nr. 166 din 9 iulie 2010. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2010, nr. 126-128.
3. Durkheim E. Regulile metodei sociologice. Iași: Polirom, 2002. 192 p.
4. Malcoci L., Astrahan A. Convenția ONU privind drepturile persoanelor cu dizabilități. Ghid pentru administrația publică locală. Chișinău: Keystone Moldova, 2013. 69 p.
5. Malcoci L., Barbăroșie A. Studiu comparativ Fenomenul discriminării în Republica Moldova: percepțiile populației. Chișinău: IPP, 2015. 100 p.
6. Malcoci L., Chistruga-Sinchevici I. Implementarea educației incluzive în Republica Moldova. Studiu sociologic. Chișinău: ArtPoligraf, 2017. 95 p.
7. Manea L. Dizabilitatea ca factor de risc în accesarea serviciilor de educație. În: Revista Calitatea vieții XVII, nr. 1-2, 2006, p. 41-50.
8. Moişă F. Incluziunea socială în România. De la concept la implementarea politicilor publice de incluziune a populației de romi. Teză de doctorat. Cluj-Napoca, 2012. 170 p.
9. Racu A. ș.a. Incluziunea educațională și socială a tinerilor cu dizabilități în învățământul superior (Ghid științifico-metodologic). Chișinău: Pontos, 2016. 248 p.
10. Racu A. Strategii tradiționale și moderne în psihopedagogia școlii incluzive. Chișinău: Tipografia Centrală, 2016. 272 p.
11. Racu I. Psihodiagnostica. Teste psihologice. Chișinău: Institutul de Formare Continuă, 2014. 166 p.
12. Raportul mondial privind dizabilitatea. București: Organizația Mondială a Sănătății, 2012. 353 p.
13. Raportul național al dezvoltării umane al Republicii Moldova. Dincolo de tranziție: De la Excluziune Socială spre o Dezvoltare Umană Incluzivă. Chișinău: Nova Imprim, 2010. 168 p.
14. Vremeș M. ș.a. Abordări ale excluziunii sociale în Republica Moldova. Aspecte metodologice și analitice. Chișinău: Nova Imprim, 2010. 322 p.

Literatura în limba engleză:

15. Barners C. and Oliver M. Disability: A sociological Phenomenon Ignored by Sociologists, University of Leeds, 1993. 23 p.
16. Child Protection Index Moldova 2016 <https://www.dropbox.com/s/heruz50h8jmy41x/CPI-Moldova.pdf> (vizitat ianuarie 2018)
17. Goffman, E. Stigma. Notes on the Management of Spoiled Identity, New York: Penguin Books, 1990
18. Nagi S.Z. Disability and Rehabilitation: legal, clinical and self-concepts and measurements. Ohio: State University Press, 1970. 329 p.
19. Parter M. and Stern Scott, Social Progress Index 2017. <http://www.socialprogressindex.com> (vizitat decembrie 2017)
20. Rasell M. and Iarskaia-Smirnova E., Disability in Eastern Europe and the Former Soviet Union. History, Policy and everyday life, New York, 2017. 276 p.
21. Researches on social inclusion indicators carried out by European Platform of experts in disability field at: <http://www.disability-europe.net/dotcom> (vizitat 2016-2018).
22. Siebers T. Disability Theories, USA: University of Michigan 2008. 240 p.

23. Silver H. Social exclusion and social solidarity. Three paradigms. International Labor Review, Geneva 1994, Vol. 133, p. 531-578.
24. Wolfensberger W., Social Role Valorization. New York: Syracuse University, 2004. 139 p.

Lista de publicații la tema tezei:

25. **Munteanu P., Malcoci L.** Studiu sociologic: Incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități din Republica Moldova, Chișinău: Arva Color, 2017. 60 p.
26. **Munteanu P.** Unele aspecte privind protecția socială a persoanelor cu dizabilități vizuale în Republica Moldova. În: Revista de Studii și Cercetări Juridice, nr. 1-2/2007. Chișinău: 2007, p. 85-91.
27. **Munteanu P.** Bariere de incluziune socială a persoanelor cu dizabilități din Republica Moldova. Studiu sociologic. Chișinău: Șagius-Grafic SRL, 2011. 64 p.
28. **Munteanu P.** Schimbarea paradigmei privind incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități: cazul Republicii Moldova. În: Materialele Conferinței științifice cu participare internațională Sociologia: Interferențe naționale și internaționale. Chișinău: CEP USM, 2012, p. 120-124.
29. **Munteanu P.** Incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități din Republica Moldova în contextul politicilor sociale ale Uniunii Europene. În: Materialele Conferinței Transfrontaliere a Tinerilor, ediția a X-a. Chișinău: AESC, 2013, p. 159-167.
30. **Munteanu P.** Tranziția de la protecția persoanelor cu dizabilități în sistemul rezidențial la protecție în cadrul comunității. În: Materialele Conferinței științifice internaționale Sociologia și asistența socială: interferențe și perspective de dezvoltare. Chișinău: CEP USM, 2014, p. 180-185.
31. **Munteanu P.** Provocările implementării politicilor de incluziune socială a persoanelor cu dizabilități în Republica Moldova. În: Culegerea de teze din cadrul Conferinței științifice a doctoranzilor Tendințe contemporane ale dezvoltării științei: viziuni ale tinerilor cercetători. Ediția a IV-a. Chișinău: ArtPoligraf, 2015, p. 171.
32. **Munteanu P.** Evaluarea utilizării resurselor financiare destinate educației incluzive în șase raioane. În: Sumarul Studiului Evaluarea modelelor educației incluzive în Republica Moldova. Chișinău: Arva Color, 2015, p.17-19.
33. **Munteanu P.** Analiza practicilor de angajare a persoanelor cu dizabilitate din Republica Moldova raportate la conceptul de angajare asistată. Chișinău: Keystone Moldova, 2016.
34. **Munteanu P.** Dizabilitatea – factor de excluziune socială. În: Materialele Conferinței științifice a doctoranzilor . Ediția a V-a. Chișinău: UnAȘM, 2016, p. 114-119.
35. **Munteanu P., Malcoci L.** Politici de incluziune socială a persoanelor cu dizabilități din Republica Moldova. În: Revista științifică Moldoscopie, nr. 2 (LXXIII). Chișinău: USM, USPÉE, AMSP, 2016, p. 62-78.
36. **Munteanu P.** Participarea persoanelor cu dizabilități la viața socială și politică. În: Materialele Conferinței științifice a doctoranzilor. Ediția a VI-a. Chișinău: UnAȘM, 2017, p. 175-178.
37. **Munteanu P.** Dizabilitatea – factor determinant al inegalităților sociale în Republica Moldova. În: Culegerea de studii și articole ”Inegalități sociale în Republica Moldova. Constituirea clasei de mijloc. Studiu sociologic”. Chișinău: Tipografia Centrală, 2017, p. 292-298.
38. **Munteanu P.** Profilul socio-demografic al persoanelor cu dizabilități din Republica Moldova. În Revista științifică Moldoscopie, nr.1 (LXXX). Chișinău: USM, USPÉE, AMSP, 2018, p. 115-127.
39. **Munteanu P.** et al. Survey of institutions for adults with psychosocial and intellectual disabilities. Report on findings from institutional assessments in Moldova, WHO 2018. 30 p.

ADNOTARE

Munteanu Parascovia *"Incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități în Republica Moldova din perspectiva valorizării rolurilor sociale"*. Teză de doctor în sociologie la specialitatea: 541.02 – Structura socială, instituții și procese sociale. Chișinău, 2018.

Structura tezei: lucrarea cuprinde: introducerea, trei capitole, concluzii generale și recomandări, 150 pagini text de bază, bibliografie cu 214 titluri, 12 anexe, 20 figuri și 5 tabele. Rezultatele cercetării realizate sunt prezentate în 14 lucrări științifice cu un volum total de 12.15 c.a.

Cuvinte-cheie: incluziune socială, excluziune, dizabilitate, modele de abordare a dizabilității, politici de incluziune, bariere ale incluziunii, roluri sociale valorizante, accesibilitate, participare, nediscriminare, metodologie de cercetare, dimensiuni ale incluziunii, mecanisme instituționale.

Domeniul de studiu: sociologie.

Scopul cercetării constă în cercetarea problemelor și practicilor incluziunii sociale a persoanelor cu dizabilități din Republica Moldova în aspect multidimensional din perspectiva valorizării rolurilor sociale și consolidarea mecanismelor instituționale de dezvoltare, implementare și monitorizare a politicilor de incluziune socială.

Obiectivele cercetării: analiza istoriografiei și bazelor conceptual-teoretice ale incluziunii sociale a persoanelor cu dizabilități; fundamentarea abordărilor conceptuale ale incluziunii sociale și ale dizabilității; determinarea metodologiei pentru cercetarea complexă a problemelor incluziunii sociale a persoanelor cu dizabilități; analiza și îmbunătățirea cadrului legal și normativ în domeniul incluziunii sociale a persoanelor cu dizabilități din perspectiva practicilor internaționale; determinarea profilului socio-demografic al persoanelor cu dizabilități; identificarea barierelor incluziunii sociale a persoanelor cu dizabilități; analiza și eficientizarea mecanismelor instituționale de dezvoltare și implementare a politicilor de incluziune socială; cercetarea și îmbunătățirea mecanismelor de finanțare a politicilor de incluziune socială a persoanelor cu dizabilități; remodelarea mecanismului de evaluare și monitorizare a politicilor de incluziune socială a persoanelor cu dizabilități.

Obiectul studiului realizat îl reprezintă incluziunea socială în aspect multidimensional din perspectiva valorizării sociale.

Subiectul cercetării îl reprezintă persoanele cu dizabilități din comunități și instituții rezidențiale.

Noutatea și originalitatea științifică a cercetării efectuate constă în fundamentarea științifică a modelului de abordare a dizabilității bazat pe drepturi și roluri sociale valorizante și elaborarea unei metodologii complexe de cercetare a incluziunii sociale a persoanelor cu dizabilități, care poate fi aplicată repetat pentru studii comparative și preluată în studierea incluziunii altor grupuri defavorizate. Elementul inovator rezidă în implicarea și participarea persoanelor cu dizabilități, grup vizat la toate etapele de cercetare, iar opiniile persoanelor cu dizabilități constituie baza empirică a recomandărilor elaborate.

Problema științifică importantă soluționată rezidă în fundamentarea științifică a incluziunii sociale în raport cu dizabilitatea, fapt care a permis determinarea barierelor de incluziune din perspectiva valorizării rolurilor sociale ale persoanelor cu dizabilități în vederea consolidării eficiente a mecanismelor instituționale de dezvoltare, implementare și monitorizare a politicilor de incluziune socială.

Semnificația teoretică a lucrării rezidă în conceptualizarea și introducerea în știință și în practica Republicii Moldova a conceptului de incluziune socială promovat de UE și a modelului contemporan de abordare a dizabilității bazat pe drepturi și roluri sociale valorizante.

Valoarea aplicativă a lucrării. Conceptele determinate și barierele incluziunii identificate în urma cercetării sunt și vor fi recomandate factorilor de decizie guvernamentali și neguvernamentali în scopul elaborării documentelor de politici și formulării priorităților pentru soluționarea problemelor de incluziune a persoanelor cu dizabilități.

Implementarea rezultatelor științifice. Principalele rezultate ale cercetării au fost publicate într-un studiu sociologic și reflectate în 14 lucrări științifice publicate în reviste și culegeri. Teze din disertație au fost prezentate la 12 Conferințe naționale și internaționale. Rezultatele cercetării au fost utilizate de către autoritățile publice în procesul de elaborare a politicilor și își găsesc aplicabilitate în dezvoltarea serviciilor sociale comunitare și elaborarea cursurilor de instruire pentru asistenții sociali comunitari și personalul din serviciile sociale pentru persoane cu dizabilități.

АННОТАЦИЯ

Мунтяну Парасковья *“Социальная интеграция людей с ограниченными возможностями в Республике Молдова с точки зрения валоризации социальных ролей”*. Докторская диссертация по социологии по специальности: 541.02 – Социальная структура, социальные процессы и институты. Кишинёв, 2018.

Структура диссертации: работа содержит введение, три главы, общие выводы и рекомендации, 150 страниц основного текста, библиографию из 214 источников, 12 приложений, 20 графиков и 5 таблиц. Результаты исследований представлены в 14 научных работах.

Ключевые слова: социальная интеграция, исключение, ограниченные возможности, модели анализа людей с ограниченными возможностями, проблемы интеграции, доступность, участие, недискриминация, возможности и ресурсы, аспекты интеграции, институциональные механизмы, Конвенция, методология исследования. **Область исследования:** социология.

Основная цель исследования состоит в методологическом изучении проблем и практики социальной интеграции людей с ограниченными возможностями в РМ с точки зрения валоризации социальных ролей и укрепления институциональных механизмов для разработки, осуществления и мониторинга политики социальной интеграции.

Задачи исследования: концептуальная идентификация процесса социальной интеграции и модели подхода к людям с ограниченными возможностями; разработка методологии многомерных исследований по вопросам интеграции; изучение опыта и практики осуществления политики социальной интеграции в Европейском Союзе; разработка социально-демографического профиля людей с ограниченными возможностями из РМ; определение проблем социальной интеграции; анализ институциональных механизмов для разработки и осуществления политики социальной интеграции; разработка практических рекомендаций по эффективному внедрению политики социальной интеграции людей с ограниченными возможностями.

Объектом исследования является социальная интеграция в многомерном аспекте с точки зрения валоризации социальных ролей. **Предметом исследования** являются люди с ограниченными возможностями проживающие на уровне сообщества и в интернатных учреждениях.

Научная новизна и оригинальность работы заключается в концептуальном и методологическом инновационном подходе к исследованию социальной интеграции людей с ограниченными возможностями в Республике Молдова путем разработки их социально-демографического профиля и определения модели подхода к анализу ограниченных возможностей в контексте политики социальной интеграции. Инновационный элемент заключается в исследовании мнений людей с ограниченными возможностями, целевой группы в области исследований и консультировании их взглядов в процессе разработки рекомендаций по разработке и совершенствованию политики социальной интеграции.

Решаемая важная научная проблема заключается в научном обосновании социальной интеграции в отношении людей с ограниченными возможностями на основе теории валоризации социальных ролей, что способствует улучшению инклюзивной политики с упором на обеспечение доступа людей с ограниченными возможностями к общественным возможностям и ресурсам и их участие в экономической, политической и культурной жизни общества.

Теоретическая значимость работы заключается в концептуализации и внедрении в науку и практику Республики Молдова концепции социальной интеграции, продвигаемой Европейским Союзом, и в определении современной модели подхода к людям с ограниченными возможностями, основанной на правах и социально значимых ролях.

Практическая значимость. Определенные концепции и проблемы интеграции, выявленные в ходе исследования, будут рекомендованы правительственным и неправительственным лицам, принимающим решения в целях разработки политических документов для решения вопросов интеграции людей с ограниченными возможностями.

Внедрение научных результатов. Основные результаты исследований были опубликованы в социологическом исследовании и отражены в 14 научных работах, опубликованных в журналах и сборниках. Тезисы диссертации были представлены на 12 национальных и международных конференциях. Результаты исследования были использованы государственными органами в разработке национальной политики и применяются в развитии общественных социальных услуг и разработке непрерывных учебных курсов для социальных работников и персонала социальных услуг для людей с ограниченными возможностями.

ANNOTATION

Munteanu Parascovia *"Social inclusion of persons with disabilities in the Republic of Moldova from the perspective of social role valorisation"*. The PhD thesis in sociology on the: 541.02 – Social structure, social process and institutes. Chisinau 2018.

Structure of the thesis: the thesis includes: introduction, there chapters, general conclusions and recommendations, 150 of body text, bibliography with 214 sources, 12 annexes, 20 figures and 5 tables. The results of the research are reflected in 14 scientific publications with a total volume of 12.15 c.a.

Keywords: social inclusion, exclusion, disability, disability models, social inclusion policies, inclusion issues, accessibility, participation, non-discrimination, opportunities and resources, dimensions of social inclusion, institutional mechanisms, Convention, research' methodology.

Area of research: sociology.

The aim of the research is to research the problems and practices of social inclusion of people with disabilities in the Republic of Moldova from the perspectives of social role valorisation and to strengthen the institutional mechanism for development, implementation and monitoring the social inclusion policies.

Research goals: analysis of historiography and conceptual-theoretical bases of social inclusion of people with disabilities; grounding the conceptual approaches to social inclusion and disability; elaboration of methodology for holistic research on social inclusion issues of people with disabilities; analyses and improvement of the legal and normative framework in the field of social inclusion of persons with disabilities based on international standards; determining the socio-demographic profile of people with disabilities; identifying the barriers to social inclusion of people with disabilities; analysis of institutional mechanisms for the development and implementation of social inclusion policies; studying mechanisms to finance social inclusion policies for people with disabilities; rethinking the mechanism for evaluation and monitoring of the social inclusion policies of people with disabilities.

The object of the study represents the social inclusion in multidimensional aspect from the perspectives of social role valorisation.

The subject of the research are people with disabilities living in communities and residential institutions from the perspective of social role valorisation.

Scientific novelty and originality consists in grounding the disability model based on rights and social role vaporization approach by elaborating the innovative conceptual methodology for the comparative research on social inclusion of people with disabilities. This methodology is available to be scaled up for the researches on social inclusion of other vulnerable groups. The innovative element consists in researching the opinions of people with disabilities, targeting research groups and consulting their views in the process of developing recommendations for developing and enhancing social inclusion policies.

The important solved scientific problem consists in the scientific substantiation of social inclusion in relation to disability, which has enabled the identification of barriers to inclusion from the perspective of from the perspective of the social role valorisation of people with disabilities in order to strengthen the institutional mechanisms for the development, implementation and monitoring of social inclusion policies.

The theoretical significance of the thesis lies in conceptualizing and introducing in the science and practice of the Republic of Moldova the concept of social inclusion promoted by the EU and the contemporary model of approaching disability based on rights and social valorising roles.

The empiric value of the thesis. The concepts and inclusion barriers identified through the research are recommended and will continue to be recommended to governmental and non-governmental decision-makers to develop policy papers and to prioritize the issues to be addressed for social inclusion of persons with disabilities.

Implementation of scientific results. The main results of the research were published in a sociological study and reflected in 14 scientific papers published in magazines and collective monographies. Theses from the dissertation were presented at 12 national and international conferences. The results of the research have been used by public authorities in the process of development of the national policies and are applicable in the development of community social services and continuous training courses for social workers and staff engaged in social services delivery for people with disabilities.

MUNTEANU PARASCOVIA

**INCLUZIUNEA SOCIALĂ A PERSOANELOR
CU DIZABILITĂȚI ÎN REPUBLICA MOLDOVA
DIN PERSPECTIVA VALORIZĂRII ROLURILOR SOCIALE**

541.02 – STRUCTURĂ SOCIALĂ, INSTITUȚII ȘI PROCESE SOCIALE

Autoreferatul tezei de doctor în sociologie

Aprobat spre tipar: 05.06.2018

Formatul hârtiei 60x84 1/16

Hârtie ofset. Tipar digital.

Tiraj 50 exemplare

Coli de tipar: 2.0

Comanda nr. 59

Tipografia "PRINT-CARO"
str. Astronom Nicolae Donici 14, mun. Chișinău, MD-2049
Telefon: 022 85 33 86